

Теорія та історія держави і права

УДК: 355.08:340.12

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20040679>

Військова дисципліна як правовий інститут: загальнотеоретичний аналіз

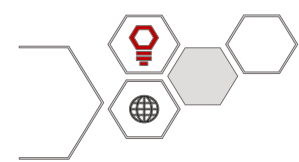
Дручек Олена Василівна,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності факультету
забезпечення державної безпеки Київського
інституту Національної гвардії України,
<https://orcid.org/0000-0002-7460-8137>

Прийнято: 13.04.2026 | Опубліковано: 30.04.2026

Анотація. У статті уточнено зміст понять «військова дисципліна», «правовий інститут»; обґрунтовано належність поняття військової дисципліни до категорії правових інститутів; розкрито особливості правового інституту військової дисципліни. **Мета дослідження** полягає в уточненні змісту понять «військова дисципліна», «правовий інститут»; обґрунтуванні належності поняття військової дисципліни до категорії правових інститутів; розкритті особливостей правового інституту військової дисципліни.

Методи. Методологічну основу статті становлять формально-юридичний, порівняльно-правовий, системний методи. Формально-юридичний метод застосовано для аналізу законодавства України, яке регламентує питання забезпечення військової дисципліни. Порівняльно-правовий метод використано для аналізу основних понять і категорій

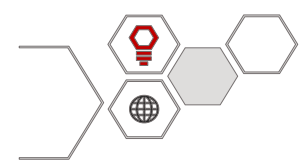
дослідження, таких як військова дисципліна, інститут права. Системний метод дозволив проаналізувати та встановити місце правового інституту військової дисципліни у системі військового права України.

Результати. Визначено, що військова дисципліна, як бездоганне і неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, установлених законами України, військовими статутами, а також наказами командирів (начальників), є основою реалізації військової служби у частинах і підрозділах Сил оборони України, а її рівень є визначальним чинником оцінки стану їх боєготовності та готовності виконувати завдання за призначенням.

Акцентовано, що в умовах протистояння російській збройній агресії належний рівень військової дисципліни у частинах і підрозділах Сил оборони є передумовою не лише військового та правового порядку, а й засобом забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, обороноздатності та національної безпеки України.

Доведено, що військова дисципліна є категорією, що належить до сфери військової організації держави і військового управління та є складовою галузі військового права. Виділено та розкрито ознаки військової дисципліни, а саме: належить до сфери військової організації держави, військового права, військового управління); поширюється на особливу групу суб'єктів (військовослужбовців); об'єктивується у нормах спеціального (військового) законодавства; має більш жорсткі, порівняно із звичайними, змістові стандарти і вимоги; забезпечується системою особливих засобів, включно із окремим видом відповідальності; реалізується у системі відносин військової служби. Обґрунтовано, що зазначені ознаки дають підстави розглядати військову дисципліну як окремий правовий інститут.

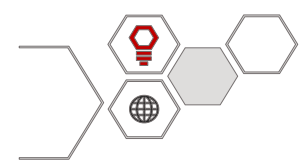
Доведено, що основу правового інституту військової дисципліни складає сукупність внутрішньо узгоджених та відносно відокремлених норм.

Зазначений комплекс норм: пов'язаний із поняттям військової дисципліни, її забезпеченням; має спільний предмет регулювання – специфічні відносини між військовослужбовцями, пов'язані із виконанням наказів, вимогами до поведінки, дотриманням порядку підпорядкування, субординації, несення служби; обслуговує однорідну, відносно відокремлену групу суспільних відносин, що реалізуються у сфері військової організації держави, проходження військової служби; має спільну мету – забезпечення порядку і правил, установлених законами України, військовими статутами, наказами командирів (начальників); створює спеціальний правовий режим, що охоплює особливу групу суб'єктів (військовослужбовці ЗСУ та прирівняні до них особи); передбачає підвищені вимоги, більш сувору відповідальність та процедури реалізації; є ключовим елементом більш загального режиму – порядку проходження військової служби; об'єктивується у нормах спеціальних нормативно-правових актів, основним із яких є Дисциплінарний статут ЗСУ; має внутрішню логіку та систему, з нормативним, інституційним, процедурним, інструментальним блоками; реалізується, переважно, шляхом застосування специфічного – імперативного – методу; забезпечується окремим видом юридичної відповідальності – дисциплінарної, а також адміністративною та кримінальною.

Висновки. Визначено, що інститут військової дисципліни володіє також низкою факультативних ознак, наявність яких обумовлює додаткові підстави для його віднесення до категорії самостійних і стійких правових інститутів у сфері військово-службових відносин і військового управління, галузі військового права. Зокрема, це внутрішня структурованість; функціональна самостійність; системотворчий характер. Розкрито зміст зазначених ознак.

Ключові слова: військова дисципліна, інститут права, забезпечення військової дисципліни, норма права, система права, Сили оборони, військове право, Дисциплінарний статут Збройних Сил України.

**Military discipline as a legal institution:
general theoretical analysis**

Olena Druchek,

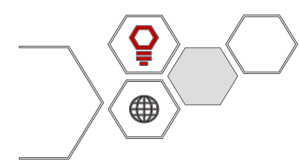
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Legal Support and Law Enforcement Activities,
Faculty of State Security, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-7460-8137>

Abstract. This article clarifies the meaning of the concepts of “military discipline” and “legal institution”; justifies the classification of the concept of military discipline as a legal institution; and examines the characteristics of the legal institution of military discipline.

The **purpose of this study** is to clarify the meaning of the concepts of “military discipline” and “legal institution”; to justify the classification of the concept of military discipline as a legal institution; and to examine the characteristics of the legal institution of military discipline.

Methods. The methodological basis of the article consists of the formal-legal, comparative-legal, and systemic methods. The formal-legal method was applied to analyze Ukrainian legislation regulating issues of ensuring military discipline. The comparative legal method was used to analyze the main concepts and categories of the study, such as military discipline and the legal institution. The systemic method allowed for the analysis and determination of the place of the legal institution of military discipline within the system of Ukrainian military law.

Results. It is determined that military discipline, as the impeccable and unwavering observance by all military personnel of the order and rules established by the laws of Ukraine, military statutes, and the orders of commanders (superiors), is the foundation for the performance of military service in the units and subunits of

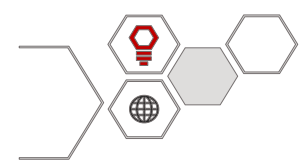

the Defense Forces of Ukraine, and its level is a determining factor in assessing the state of their combat readiness and readiness to perform assigned tasks.

It is emphasized that, in the context of confronting Russian armed aggression, an adequate level of military discipline within the units and subunits of the Defense Forces is not only a prerequisite for military and legal order but also a means of ensuring Ukraine's state sovereignty and territorial integrity, defense capability, and national security.

It is demonstrated that military discipline is a category belonging to the sphere of the state's military organization and military administration and is a component of the field of military law. The characteristics of military discipline are identified and elaborated, namely: it belongs to the sphere of the state's military organization, military law, and military administration; applies to a specific group of individuals (military personnel); is codified in the provisions of special (military) legislation; has stricter substantive standards and requirements compared to ordinary legislation; is enforced by a system of special measures, including a distinct form of liability; is implemented within the system of military service relations. It has been demonstrated that these characteristics provide grounds for considering military discipline as a distinct legal institution.

It has been demonstrated that the legal institution of military discipline is based on a set of internally consistent and relatively distinct norms. This set of norms: is linked to the concept of military discipline and its enforcement; has a common subject of regulation—the specific relationships among military personnel related to the execution of orders, behavioral requirements, adherence to the chain of command, subordination, and the performance of duty; governs a homogeneous, relatively distinct set of social relations that arise within the sphere of the state's military organization and the performance of military service; has a common objective—to ensure compliance with the order and rules established by the laws of Ukraine, military statutes, and orders of commanders (superiors); establishes a

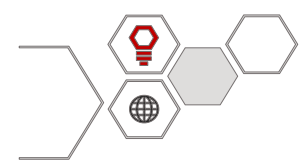

special legal regime covering a specific group of subjects (servicemen of the Armed Forces of Ukraine and persons equated to them); provides for heightened requirements, stricter liability, and enforcement procedures; is a key element of a broader regime—the order of military service; is codified in the provisions of specific regulatory acts, the primary one being the Disciplinary Statute of the Armed Forces of Ukraine; has an internal logic and system, comprising normative, institutional, procedural, and instrumental components; is implemented primarily through the application of a specific—imperative—method; is enforced by a distinct type of legal liability—disciplinary liability—as well as administrative and criminal liability.

Conclusions. It has been determined that the institution of military discipline also possesses a number of optional characteristics, the presence of which provides additional grounds for classifying it as an independent and stable legal institution within the sphere of military service relations and military administration, a branch of military law. In particular, these are: internal structure; functional independence; system-forming nature. The content of these characteristics is elaborated.

Keywords: military discipline, legal institution, enforcement of military discipline, legal norm, legal system, Defense Forces, military law, Disciplinary Statute of the Armed Forces of Ukraine.

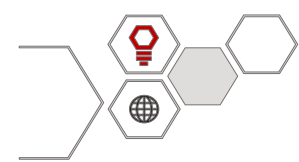
Постановка проблеми. В усі часи військова дисципліна була і продовжує залишатися основою військової служби, критерієм здатності війська виконувати поставлені перед ним завдання. За умов ведення країною оборонної війни, що має місце в Україні з лютого 2014 року, забезпечення військової дисципліни у підрозділах і частинах Сил оборони із завдань сфери військового управління перейшло у розряд завдань забезпечення державної і національної безпеки.

У словниках поняття «дисципліна» (лат. *disciplina* – витриманість, строгість) трактується як «певний обов'язковий порядок поведінки членів трудового колективу, громадян, діяльності організації, що відповідає нормам права й моралі суспільства або вимогам певної організації» [1]. Одним із видів дисципліни, вимоги та контроль над якою встановлюються та реалізуються на державному рівні, є військова дисципліна. Поняття військової дисципліни у Дисциплінарному статуті Збройних Сил України визначається як бездоганне і неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених статутами Збройних Сил України та іншим законодавством України [2]. Дотримання військової дисципліни є одним із ключових чинників виконання Силами оборони завдання щодо захисту державного суверенітету і територіальної цілісності держави, забезпечення недоторканності державного кордону, відсічі і стримування збройної агресії проти України.

В умовах протистояння російській збройній агресії військова дисципліна набуває значення одного із ключових чинників боєздатності армії. Зокрема, військова дисципліна, як особливий режим відносин військової служби: забезпечує координацію та узгодженість дій підрозділів Сил оборони, що є важливим у бойових умовах; слугує основою реалізації прийнятих рішень, впливаючи цим на хід бойових дій; забезпечує зниження втрат особового складу; сприяє раціональному використанню матеріально-технічних ресурсів; формує довіру між військовослужбовцями; знижує панічні настрої та забезпечує стабільну поведінку в екстремальних ситуаціях.

Як категорія військового права, військова дисципліна характеризується тим, що: належить до сфери військової організації держави, військового права; поширюється на особливу групу суб'єктів (військовослужбовців); об'єктивується у нормах спеціального (військового) законодавства; має більш жорсткі, порівняно із звичайними, стандарти і вимоги; забезпечується особливими засобами (дисциплінарною відповідальністю); реалізується у

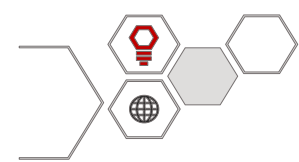
системі відносин військової служби. Зазначені параметри, на нашу думку, дозволяють розглядати військову дисципліну у якості окремого правового інституту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні проблеми, пов'язані із військовою дисципліною, розробляли О. Гавришук, В. Залужний, В. Коломоєць, О.Кривенко, Д. Морквін, С. Петков, С. Поляков, Б. Ринажевський, С. Тюрін, М. Туркот та ін. Проблеми, пов'язані із поняттям правових інститутів, розробляли Є. Білозьоров, А. Гаврилюк, М. Драгомерецький, Н. Левицька, М. Кельман, П. Рабінович, О. Скакун, М. Цвік та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Накопичені наукові напрацювання охоплюють широкий спектр теоретичних та методологічних аспектів, пов'язаних із військовою дисципліною та її забезпеченням. Проте, комплексного аналізу військової дисципліни як одного з найважливіших інститутів військового права в умовах дії режиму воєнного стану, поки що здійснено не було. Зазначена наукова прогалина визначає актуальність і новизну представленої на розгляд наукової статті.

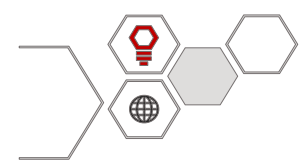
Формулювання цілей статті (постановка завдання): уточнити зміст понять «військова дисципліна», «правовий інститут»; обґрунтувати належність поняття військової дисципліни до категорії правових інститутів; розкрити особливості правового інституту військової дисципліни в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. У новітніх наукових дослідженнях з проблем військової дисципліни [3, 4, 5] все більшої ваги набуває концептуальна оцінка військової дисципліни як самостійного інституту системи військового права. Виходячи із того, що норми, пов'язані із військовою дисципліною та її забезпеченням, складають окремий, досить

розгалужений напрям правового регулювання та мають свої окремі предмет і метод, з такою оцінкою важко не погодитись.

У літературі існує чимала кількість визначень поняття «інститут права» («правовий інститут»). Так, О. Скакун під інститутом права розуміє «систему відносно відокремлених від інших і пов'язаних між собою правових норм, які регулюють певну групу (вид) однорідних суспільних відносин» [6, с. 249]; на думку М. Цвіка, інститутом права є «відособлена група правових норм, які регулюють однорідні суспільні відносини конкретного виду» [7, с. 250]; М. Кельман розглядає інститут права як частину галузі, що складається із сукупності правових норм, які регулюють якісно однорідні суспільні відносини [8, с. 259]; для Р. Тополевського інститут права – це сукупність відокремлених, взаємопов'язаних правових норм певної галузі (підгалузі) права, що регулюють групу однорідних суспільних відносин [9, с. 169]. Як бачимо, загальним для усіх цих визначень є визнання у якості об'єктивної матеріальної передумови об'єднання норм у інститути певної (родової) спільності суспільних відносин. Водночас, більшість дослідників акцентують на тому, що однорідність характеру суспільних відносин не означає, що такий інститут функціонує лише у межах тільки цієї конкретної галузі. Навпаки, багато правових інститутів не обмежуються якоюсь однією сферою (типом) суспільних відносин, і мають міжгалузевий характер. З цим важко не погодитися. Проте, у будь-якому випадку, вважаємо, що поняття правового інституту повинно володіти необхідною визначеністю, яка має проявлятися у певних його критеріях (ознаках). У процесі аналізу поняття правового інституту найчастіше акцентують на тому, що він: регулює певний вид (окрему ділянку, фрагменти, сторону) однорідних суспільних відносин; є складовою частиною однієї або декількох галузей права; є логічно замкнутою, виокремленою сукупністю норм; функціонує автономно, відносно самостійно; регулює суспільні відносини незалежно від інших інститутів права.

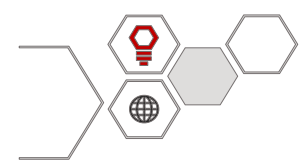
Ураховуючи зазначене, а також ураховуючи погляди на правовий інститут найбільш авторитетних фахівців [10,11,12,13,14,15], до ознак правового інституту пропонуємо відносити, передовсім: відносну нормативну самостійність, стійкість, автономність функціонування; видову однорідність соціального змісту; формування на об'єктивній основі; володіння специфічними засобами правового регулювання; єдність юридичної конструкції, функціонального змісту та організації; здатність формувати загальні поняття та принципи.

Аналіз правових норм, пов'язаних з військовою дисципліною, свідчить про те, що вони мають цілісний і комплексний характер та утворюють цілком відокремлену сукупність, тобто – є правовим інститутом. Основу правового інституту військової дисципліни складає сукупність внутрішньо узгоджених та відносно відокремлених норм, комплекс яких: пов'язаний із поняттям військової дисципліни, її забезпеченням; має спільний предмет регулювання – специфічні відносини між військовослужбовцями, пов'язані із виконанням наказів, вимогами до поведінки, дотриманням порядку підпорядкування, субординації, несення служби; обслуговує однорідну, відносно відокремлену групу суспільних відносин, що реалізуються у сферах військової організації держави та проходження військової служби; має спільну мету – забезпечення порядку і правил, установлених законами України, військовими статутами, наказами командирів (начальників); створює спеціальний правовий режим, який поширюється на особливу групу суб'єктів; передбачає підвищені вимоги, більш сувору відповідальність та процедури реалізації; об'єктивується у нормах спеціальних нормативно-правових актів (Дисциплінарний статут ЗСУ); має внутрішню логіку та систему; реалізується, переважно, шляхом застосування специфічного – імперативного – методу; забезпечується окремим видом юридичної відповідальності – дисциплінарною, а також адміністративною та кримінальною.

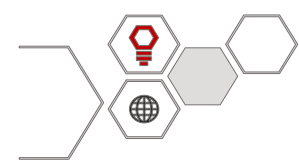
Наявність зазначених характеристик дозволяє позиціонувати військову дисципліну як окремий правовий інститут, який, у цілому, відповідає усім класичним ознакам правового інституту як елементу системи права. Крім зазначених вище, інститут військової дисципліни володіє низкою факультативних ознак, наявність яких обумовлює додаткові підстави для його віднесення до категорії самостійних і стійких правових інститутів. Зокрема, це: внутрішня структурованість; функціональна самостійність; системотворчий характер. Розглянемо їх більш докладно.

Обґрунтовуючи *внутрішню структурованість* військової дисципліни, зазначимо, що структура – це внутрішня організована, логічно побудована цілісність, у межах якої кожен елемент має своє місце і призначення. Аналіз правових норм, пов'язаних із військовою дисципліною, дозволяє виділити серед їх груп норми, які: визначають поняття військової дисципліни та шляхи її досягнення; закріплюють обов'язки військовослужбовців у контексті виконання вимог Дисциплінарного та інших статутів ЗСУ, Конституції та законів України, Військової присяги, наказів командирів і військових

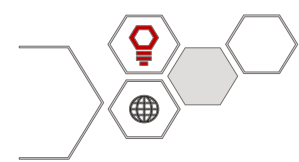
начальників; встановлюють види дисциплінарної відповідальності, дисциплінарних стягнень та заохочень; регламентують процедури дисциплінарних проваджень. Враховуючи традиції класифікації правових норм, серед норм, об'єднаних в інститут військової дисципліни, пропонуємо виділяти: *норми-дефініції*, які визначають загальні положення, закріплюють визначення поняття військової дисципліни, окреслюють принципи її забезпечення та реалізації; *регулятивні*, які встановлюють права та обов'язки суб'єктів дисциплінарних правовідносин, визначають зміст приписів їх належної поведінки; *охоронні*, які передбачають настання юридичної відповідальності за порушення встановлених у межах інституту приписів, визначають вид і процедуру накладення санкцій; *процедурні (процесуальні)*, які встановлюють порядок та регулюють процедури, пов'язані із забезпеченням військової дисципліни та дисциплінарної відповідальності (зокрема, таких як притягнення до юридичної відповідальності, здійснення провадження щодо дисциплінарного стягнення, провадження щодо дисциплінарного заохочення тощо). Усі норми, незважаючи на їх видове різноманіття, регулюють групу однорідних (військово-дисциплінарних) суспільних відносин, та мають спільну мету – забезпечити відповідний рівень військової дисципліни серед усіх суб'єктів, задіяних у відносинах військової служби.

Обґрунтовуючи *функціональну самостійність* інституту військової дисципліни, відмітимо, що під функціональною самостійністю у теорії права розуміють здатність правового інституту виконувати власні, специфічні функції, існувати автономно від інших інститутів, регулювати окрему групу однорідних суспільних відносин. Функціональна автономність інституту військової дисципліни проявляється у тому, що зазначений інститут: а) реалізує окрему, специфічну, властиву лише йому *функцію* – забезпечує керованість, боєготовність і боєздатність військ, що в умовах ведення бойових

дій гарантує ефективне виконання визначених завдань; б) вирішує *самостійне* коло правових *завдань*, спрямованих на забезпечення порядку проходження військової служби, підтримання належного рівня боєздатності Сил оборони, ефективного функціонування військової організації держави у цілому; в) діє як *відносно незалежний елемент*. У межах галузі військового права інститут військової дисципліни функціонує самостійно, не зазнаючи постійного втручання інших інститутів, хоча і активно взаємодіє з ними, зберігаючи при цьому свою формальну цілісність. При цьому, як зазначалося, інститут військової дисципліни має міжгалузевий характер, оскільки в процесі забезпечення вимог військової дисципліни використовуються норми, інститути і методи галузей адміністративного та кримінального права.

Обґрунтовуючи *системотворчий характер* інституту військової дисципліни, зазначимо, що під системою у теорії права найчастіше розуміють упорядковану сукупність взаємопов'язаних елементів, що утворюють цілісність, мають спільну мету і функціонують як єдине ціле. Аналіз особливостей нормативного закріплення та систематизації (у форматі Дисциплінарного статуту ЗСУ), а також аналіз особливостей вираження (об'єктивації) зазначеного комплексу норм у системі військового права приводять до висновку, що військова дисципліна виступає базовим, системотворчим інститутом, навколо якого формуються інші інститути (такі як, інститут дисциплінарної відповідальності, інститут дисциплінарного провадження тощо). Окрім зазначеного, інститут військової дисципліни (реалізація його вимог) обумовлює появу інших інституційних елементів системи військового права (таких, як спеціальні органи та посадові особи, їх повноваження, спеціальні процедури тощо), що зайвий раз підкреслює системотворчу роль інституту військової дисципліни як інституту, навколо якого формується нова підгалузь – військово-дисциплінарного права.

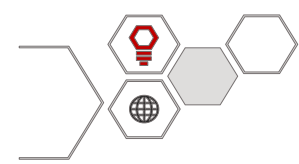

Висновки. Зазначене вище обумовлює можливість таких висновків та узагальнень:

1. Військова дисципліна є основою реалізації військової служби у частинах і підрозділах Сил оборони України, а її рівень є визначальним чинником оцінки стану їх боєготовності та готовності виконувати завдання за призначенням. В умовах протистояння російській збройній агресії належний рівень військової дисципліни у частинах і підрозділах Сил оборони є передумовою не лише військового та правового порядку, а й засобом забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, обороноздатності та національної безпеки України.

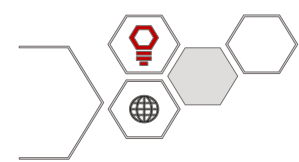
2. Як категорія, належна до сфери військової організації, а також складова галузі військового права, військова дисципліна об'єктивується у змісті комплексу внутрішньо узгоджених та відносно відокремлених правових норм, що дозволяє розглядати її як окремий правовий інститут. Зазначений комплекс норм: має спільний предмет регулювання; обслуговує однорідну, відносно відокремлену групу суспільних відносин; має спільну мету; створює спеціальний правовий режим; передбачає особливі вимоги, вид відповідальності та процедури реалізації; об'єктивується у нормах спеціального законодавства (Дисциплінарного статуту ЗСУ); має внутрішню логіку та систему; реалізується, переважно, шляхом застосування специфічного – імперативного – методу; забезпечується окремим видом юридичної відповідальності – дисциплінарною, а також адміністративною та кримінальною.

3. Крім зазначених класичних, інститут військової дисципліни володіє також низкою факультативних ознак, наявність яких обумовлює додаткові підстави для його віднесення до категорії самостійних і стійких правових інститутів у галузі військового права. Зокрема, це ознаки: внутрішньої структурованості; функціональної самостійності; системотворчого характеру.

Список використаних джерел

- 1.Словник іншомовних слів: [Інформаційний ресурс]. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qr>. (дата звернення: 25.02.2026).
- 2.Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV. Верховна Рада України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T990551> (дата звернення: 25.02.2026).
- 3.Військова дисципліна у Збройних Силах України [Петков С.В., Соболев С.Ю., Копотун І.М. та ін.]. Київ, вид-во «Центр навчальної літератури». 2022 р. 412 с.
4. Гавришук О. М. Військова дисципліна як правова категорія. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2016. № 31. С. 279–287. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/app_2016_31_24/ (дата звернення: 25.02. 2026).
- 5.Залужний В.Ф. Військова дисципліна: поняття, особливості нормативного закріплення, місце у системі правових категорій, функції. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 299–307. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.43/>.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Х.: Консум, 2001. 656 с.
- 7.Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
- 8.Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави і права: підручник. К.: Кондор, 2006. 477 с.
9. Тополевський Р.Б., Федіна Н.В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

10. Левицька Н.О. Принципи нормативно-правового інституту: деякі загальнотеоретичні питання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Випуск 33. Том 1. С. 24-27.

11. Теорія держави та права: навч. посіб. / Є.В. Білозьоров, В.П. Власенко, О.Б. Горова, А.М. Завальний, Н.В. Заяць та ін.; за заг. ред. С.Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

12. Левицька Н. О. Нормативно-правовий інститут: розмежування з суміжними поняттями. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 4. С. 1-5.

13. Левицька Н.О. Міжгалузеві нормативно-правові інститути: деякі теоретичні питання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2015. Вип. 14 (1). С. 22 -24.

14. Гаврилук А.М. Правовий інститут: передумови, підстави та шляхи формування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. Вип. 22. С. 101-106.

15. Драгомерецький М. М. Міжгалузеві інститути права у правовому розвитку: дис...доктора філос. у галуз. права/ Драгомерецький, Микола Миколайович; Національний університет «Одеська юридична академія» – Одеса, 2023. – 213 с. URI: <https://hdl.handle.net/11300/25845>.